

Дата: 03-14-26

Клас: 6-А

Предмет: Мова. Література

Завдання:

Мова - 1) Прикметник. Якісні прикмет-
ники. 2) Вир. 3, 4 (з мотка)

Література - С. Васильченко "У бур'янах"
- прочитати р. III до кінця,
знати зміст прочитаного і
вміти розказати.

РІДНА УКРАЇНА. СВІТ ПРИРОДИ

ТАРАС ШЕВЧЕНКО
(1814–1861)

Тарас Шевченко — видатний український письменник. Його поетична творчість вплинула на хід історії України. Він народився кріпаком (іншими словами — рабом), але знайшов у собі сили піднятися з колін і повести за собою весь народ. За це Україна йому вдячна. З творами, у яких поет своїм палким словом закликав український народ до волі, ви ознайомитесь в 9 класі.

Т. Шевченко — майстер у написанні віршів з українськими пейзажами. І не випадково, адже він ще й талановитий художник. Саме поезії про красу природи України й людини в ній ви згодом прочитаете. А тепер уявіть, що ви перенеслися на двісті років назад на Черкащину — край, у якому народився Т. Шевченко. Якими були перші кроки видатного поета? Письменник С. Васильченко написав про це оповідання «У бур'янах». Прочитайте його.

Степан Васильченко

У БУР'ЯНАХ

Оповідання

(Скорочено)

(З повісті «Широкий шлях»)

I

Життя нашого поета таке дивне, що, слухаючи про нього, можна було б сказати, що це — легенда, коли б усе те діялося не перед нашими очима. Мені хотілось і почати повість про поета, як починаються казки.

За широкими морями, за лісами дрімучими, ще й за горами кам'яними не в нашій, а далекій стороні був колись веселий край, розкішний, багатий, заворожений злими людьми, поневолений двома неволями. Одна неволя — панська, друга — царська. І жили там рабами в тяжкій чужій роботі заворожені в неволю люди. Світ їм було зав'язано, говорити — заказано, ходили німі... (...)

Року 1814, з 26 на 27 лютого старого стилю¹, темної ночі, перед світом у селі Моринцях на Звенигородщині, у хаті Григорія Шевченка, кріпка папа Енгельгардта, блиснув у вікні єдиний на все село вогник: народилася нова панові кріпацька душа, а Україні — її видатний співець — Тарас Шевченко.

Про ці родини сестра постова Катерина, яка була тоді маленькою дівчинкою, вирісши, розповідала, кажуть, так.

Прокинулася вона серед ночі на полу й побачила в хаті таємничу картину. Над піччю, на комині, горів каганець. На печі стогнала мати. Щось квилито сердито й нетерпляче. Якась стара жінка стояла на припічку й полоскалася з чимось у ночовках, що стояли на печі. Батько сидів на прилавку й гомонів із бабою. І було чудно те, що, незважаючи на стогін матері й на той невідомий пронизливий деручий крик, розмова в батька з бабою була спокійна, навіть радісна.

Катерина схопилась і сіла.

— Що воно таке?

— Прокинулася? — одказала баба. — Буде тобі забавка — будеш мати, кого глядіти... — Пояснює: — Знайшли тобі в коноплях братика.

Обізвався батько:

— Уже кому-кому, а Катрі буде з ним роботи. Хоче не хоче — буде за няньку.

«Еге! — догадалася Катря. — Це ж у нас дитина знайшлася».

Батько був веселий, подавав бабі то те, то друге, жартував, допитувався, щоб долю народженому загадала. Баба завжди до цього — з охотою. Тепер чогось одмовчується... Яка вже буде — така й буде, ми не обміняємо. Аж ось заляскало щось палицею у двері, аж мати кинулась і застогнала: «Кожний день стукає, а ніяк не звикну». Калатає, аж в ушах лящить, кричить: «Григор — на тік молотить, Катря — до пані прасти (мати — теж Катря). Зараз, бо світає».

¹ *Старій стиль* — календар, яким користувалися за часів Т. Шевченка; відстає від сучасного календаря на 13 днів.

Папський десятник.

— Сьогодні в мене свято — сина Бог послав, не можу кинути породіллю з малими дітьми в хаті, — одгукується з хати Григор.

— Не моє діло, панові будеш казати. Ну, швидко, а то прогул писатиму.

Мати напружилася, перестала стогнати. Слабим голосом:

— Іди, Григоре, а то все одно не подарує; та ще й знову припише. Іди — я вже сама якось до вечора перебуду.

— Хоч би ж було поспідати чим. — Знову залящало у двері. — Зараз. — Кусок хліба зі столу — у кишеню, шапку на голову, з хати.

А той стукає, а той стукає...

Мати:

— Кат би тебе попостукав.

Мати почала якось болісно стогнати. Крізь стогін, помовчавши, проказала гірко:

— Бодай уже ті діти не плодилися, що мають рости в неволі.

Баба розважала:

— Не можна так казати, дочко, — гріх. Може, доля якраз талан¹ твоїй дитині готує, — додає таємниче.

— Нам усім — один талан: і дідові, і батькові, і дитині — довічне панське ярмо, — закашляла.

— А ти не клич на дитину недолю та он послухай, що я тобі буду казати, — промовила баба таємниче. Далі почала розказувати: — У нас, у бабів, є така прикмета, що коли перше, ніж зайти до породільниці в хату, та заглянути знадвору у вікно, то в хаті побачиш долю народженого. Коли я заглянула у ваше вікно, то аж обімліла. Скільки я бабую — не доводилося бачити такого. Не знаю, чи й казати.

Баба зиркнула на дівчинку й замовкла. Мати до малої:

— А ти не дослухайся, Катре, спи! — Далі мати й стогнати перестала: — І що ж ви, бабусю, побачили?

Баба стишила голос:

— А побачила я: сидить за столом повно всякого панства, а поміж панством — мужик стоїть, вичитує щось із паперів. А вони на нього кулаками махають, а підійти бояться. Коли це, де не візьмися, щось таке, як цар у короні, та як не схопляться з тим мужиком за барки: той за груди, а той за шийку... Я кажу, так і обімліла, і дивитися далі побоялася... Та бач, що виходить: виросте твій син неабияка людина — буде змагатися з панами та царями... А за що — сама догадайся. Кажуть же, що народиться такий, що волю в панів одніме... Хто знає — може, це й він.

¹ *Talán* — життєвий шлях.

- Волю? Мій синочку! Рости ж та набирайся сили.
— Оце я тобі кажу, Катре, а ти щоб про це нікому ні слова, бо довідаються, борони Боже, пани — і вирости не дадуть — зі світу зживуть.
Далі до дівчинки:
— Чи ти чула, Катре, що я казала?
Мала Катря прикинулася, що спить.

II

Минає рік. Батько й мати на панщині. Катерина, сама ще не доросла, зв'язана з малим Тарасом, як ланцюгами: сповивала, колихала, пісень співала, запихала дитячий плач куклою¹, по кутку² носилася з ним, як із цяцькою. Проте сама нянька ще дитина — хочеться з подругами в баштана на шляху погуляти, побігати у ворона³, у квача⁴. Посадить малого на вигоні, у ромашках, у ту ямку, що вирили хлопці, граючи в дуки⁵, накаже, посварившись пучкою: «Сиди ж мені й не вилазь, поки не прийду». Вітром майнула до гурту, де аж куріла гульня, — про хлопця забула зразу. І сидить воно саме-самісіньке, як одірваний од гілки листочок, спозирає синє небо, зграї на ньому галок... Сонце гріє,

Ф. Красицький. Селянська дівчина біля тину

ромашки пахнуть, аж чхається — хороше, як у купелі. І маленьке замахує до сонця ручками, засміється, загуцає, мов до сонця летіти хоче на руці або саме сонце його витягає з пахучих бур'янів. (...)

Катря, щира його нянька, теж за щирою гульнею на шляху згадала про малого тільки тоді, як з поля показала череда. Одкрыла широко очі, ляснула в долоні: «А де ж моя дитина?» Насилу пригадала. Вітром полетіла в ромашки до дуки: сидить. Уже й сліз йому немає — мовчить. Лише очиці набрякли від сліз і все личко вивожене в сльози. Тільки побачило над бур'янами голову Катрі — де ті й сльози взялися, — як ручаї. Зраділо! З пла-

¹ *Кукла* — загорнутий у ганчірку жований хліб, який використовували для заспокоювання дітей замість соски.

² *Куток* — частина села.

³ *Ворон* — гра, що відтворює напад ворона на курчат, яких захищає квочка.

⁴ *Квач* — дитяча гра, у якій потрібно влучити м'ячем у того, хто тікає, або, догнавши його, торкнутися рукою.

⁵ *Дуки* — відома в ті часи дитяча гра.

чем, з докором, із жалем викидає рученята до неї. Мов крилами перелетіло з осоружної дуки Катрі на руки.

— Моє маленьке! Скучив? — Катря жагуче, з пристрасстю тулить його до себе, картаючи себе докорами й зарікаючись, що вона більше ніколи-ніколи не буде кидати дитину на вулиці. Не в перший раз. — Їстоньки хочеш? — Знаходить житнього хліба, жовану куклу, нашвидку піджовує її, пхає дитині в рот. Дитина зі звірячою жадобою починає ту осоружну куклу жувати, ссати, тіпати, щось мимрячи невиразне й погрожуючи комусь головою. Катря пильно, допитливо дивиться дитині в вічі — вона одна розуміє її мову. — (...) Ось сонечко зайде, пан пустить маму додому кулешику варити, Тарасика годувати. Ну, співай за мною, Тарасику, — починає сама наспівувати:

А вже сонечко за вербами,
Пусти нас, пане, хоч із ребрами.

А сонечко теж каже йому про маму, жартує з малим, захиляючись за верби. Грається з ним чисто так, як, буває, мама: одкриє очі — ку-ку! Знову закриє — нема...

Таке ж радісне, тепле, червоне. (...)

III

Минає рік, і два, і п'ять років... Росте Тарас Шевченко. Тільки зіп'явся на ноги, почалося те дитяче бурлакування. Батьки — на панщині, брат десь пастишить, сестра — на городі, а ти, Тарасе, куди хочеш — скрізь тобі шляхи відкриті: на леваду, до ставу, за село до млина, у той сад густий та темний, за сад на могилу... А бур'яни несходимі... Залізе — до вечора не вибереться... І мандрує мала людина по світу з ранку до вечора, дива всякі на ньому споглядає, розуму набирається.

Вийде з бур'янів на поле, як Кармелюк із лісу, дивиться, як сонце заходить, як легенька хмарка із золотими крайками закриває його своїми червоними полами. І здається малому, що там — край світу. Там сонце спати лягає. Як мати вечорами у свято: скидає з шиї дороге намисто, у скриню ховає червону хустку, плахту.

А надворі й темніє... (...)

Після першого жаркого квітневого дня плинув теплий, тихий вітер. Пад хатою зійшла вечірня зоря, заграла золотом в яблуневому цвіті, тихим, рожевим, у білій на стіні глині. Уперше по весні білоголова Шевченкова родина розташувалася вечеряти під яблунею надворі. Чуби в усіх — як убілений лев, очі — як квітки льону — сині. Тільки мати чорнява, з карими очима. Невесела вечеря — зморений батько свариться, мати заклопотана, зажурена, змарніла, їсть як не їсть.

Дочка Катерина стоїть, спиною спершись на яблуню, задумана, заплакана, ложки в руки не брала. Заходить звичаєм погомоніти перед сном сусід і дивується:

— Це тільки вечеряєте? Що так пізно?

— Та нам такий оце клопіт, що й вечеря не радує: хлопець десь дівся, — мати розповідає. — Зранку як пішло, то оце й досі немає: бігали й до ставка, і до греблі, усі бур'яни обшукали — як у воду впав.

— Догляділи! — сердито буркнув батько.

Катерина враз опустила вниз сині винуваті очі.

— Нічого, знайдеться, — розважив сусід, — може, заснув десь у бур'яні. Проспитесь — прийде. — І починає звичайні свої балачки: про панські звичаї, про золоту грамоту. Слухають в'яло, без охоти, тільки поблизу що шелесне, усі так і кинуться: чи не хлопець? Пройшли останні за плугами плугатарі, гурти дівчат із серпами. Осів тихий, зоряний вечір.

— Ну й де б їй дітися, вражій дитині, — не слухаючи сусідових балачок, тихо, з нудьгою казала мати. — Вечеряй, Катре, і підемо шукати знову.

Зарипіли десь вози, як у релі¹. Багато, мов з ярмарку.

— Що воно?

Раптом коло самого села луною вдарила в усі кутки багатоголоса, урочиста, хвилююча пісня:

Вози риплять,
А ярма бряжчать,
А воли рсмигають,
А попереду отаман
У сопілочку грає.

Усі забули на часину про хлопця, заворушилися.

— Чумаки!

У селі бігли з дворів пазустріч чумакам дівчата, діти, поважні діди з палицями. Тільки й чуть було:

— Чумаки! Чумаки!

Сусіди почали вгадувати — звідки, аж поки чумаки замовкли. Аж ось Катря підняла вгору голову й крикнула радісно:

— А ось і наш волоцюга!

Усі повернулися в один бік. За перелазом біліла сорочка й блищали сині Тарасові очі. Без шапки, босий. Лице взялося смагою — темне, як голівешка, а на тій голівешці білий чуб, як льон.

Стоїть, не наважується йти до гурту.

¹ Релі (діалект.) — тут: гойдалка.

Хмарні обличчя в усіх одразу просяяли.

— Де це ти був?

— Де тебе носило й досі?

— Де ти волочився?

Стоїть, мовчить. Оглядає свою хату — не впізнає, ніби після довгої кругосвітньої мандрівки.

— Де ж ти був оце — питаю? Чому не кажеш? — почав суворо батько.

Хлопець промовив стиха:

— Був у полі та заблудив.

— Бачили таке?

— Хто ж тебе привіз додому?

— Чумаки!

— Хто? — Усі стовпилися коло хлопця.

Хлопець розповів:

— Стрінувся з чумаками, питають: «Куди йдеш? Мандруєш?» Я кажу: «У Кирилівку». А вони й кажуть: «Це ти йдеш у Моринці, а в Кирилівку треба назад. Сідай з нами, довеземо». Та й посадили мене на віз. Дали мені батіг волів поганяти...

— Бачили такого? Чумакувати надумав уже!

— І як воно згадало, що з Кирилівки?

— Я ж казав, що знайдеться, — обізвався сусід. — Такий лобатий не пропаде.

— Ну, почумакував, тепер бери ложку та сідай вечеряти, — сказав батько.

Хлопець тільки того й дожидав.

— Ну, чого ж тебе понесло в поле? Чого? — допитувалася мати.

Мовчить і сьорбає з ложки, аж луна йде. Мати кивнула на нього батькові:

— Як мотає! Наче три дні не їв.

Розмова між дорослими пожвавішала. По вечері мати постелила дітям на горбку коло сіней. Полягали. Тарас — у середину, з одного боку — Катря, з іншого — Микита. Мати сіла коло них. Сусіди посідали на призьбі, запалили люльки, вернулися до своєї розмови. Тарас тим часом почав розповідати тихим таємничим голосом. Брат і сестра аж голови попідіймали. Крадькома прислухається мати. Далі, сміючись, до чоловіків:

— Ви послушайте, що цей волоцюга вигадує: старий того не придумає збрехати, як воно. Каже, що ходив він туди, де сонце заходить, бачив залізні стовпи, що підпирають небо, і ті ворота, куди сонце заходить на ніч, як корова в хлів. Розповідає, ніби справді сам тее бачив. Ой Тарасе, що з тебе буде?

РІДНА УКРАЇНА. СВІТ ПРИРОДИ

— Усі на кутку кажуть, що з вашого Тараса, мабуть, щось добряще вийде, — промовив сусід.

— Що вийде? — жартом обізвався батько. — Розбіяка великий вийде — ось що! Ото чули про Кармелюка, а це другий буде такий.

— Це той, що в панів однімає та наділяє бідних?..

Починалася знову розмова про Кармелюка, що саме гримів у той час на Поділлі. У селі затихало. Чути було інколи дівочий сміх на вулиці. Коло хати й над хатою гули хрущі. Діти спали.

Як той артист, що дожидавав, поки все кругом нього стихне, на все село защебетав десь поблизу соловей. (...)